

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

І. І. ПОМІНОВА, старший викладач
(Харківський державний університет харчування та торгівлі)

Анотація. Розглянуто трактування сутності інтелектуального капіталу; показано специфіку інтелектуального капіталу різних рівнів дослідження; визначено особливості глобального інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний ресурс, глобальний інтелектуальний капітал.

Найважливішою рисою сучасного історичного етапу є те, що інтелектуальні чинники розвитку, виникнення принципово нового типу господарського розвитку, яке базується на інноваційних знаннях, набувають першорядного значення. Якщо в доіндустріальну епоху домінували «живі знання» – досвід, фахові навички, кваліфікація, а в індустріальну епоху на чільне місце за значущістю вийшли матеріалізовані знання у вигляді основного капіталу (машини), то в сучасну епоху все більшу роль відіграють інновації та інформаційні технології. Якісне оновлення засобів і способів соціально-економічних трансформацій полягає у висуванні на перший план використання інтелекту як основи економічного зростання. Цим зумовлюється гостра необхідність світоглядно-методологічного, теоретичного та науково-практичного осмислення розвитку інтелектуального капіталу, всебічного вивчення особливостей формування знань і їх трансформуючого впливу на господарський розвиток.

Теорія інтелектуального капіталу відносно молода, проте рівень її наукової розробки достатньо високий. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує чимало фундаментальних праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів інтелектуальної діяльності, інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу. Дослідженнями інтелектуальної діяльності займалися В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Мілль, К. Маркс, Ф. Ліст (кінець XVII – середина XIX ст.), А. Маршал, М. Туган-Ба-

рановський, Й. Шумпетер, М. Вебер (кінець XIX – перша половина XX ст.). Починаючи з другої половини XX ст. такі економісти, як Г. Беккер, Д. Белл, М. Блауг, Е. Брукінг, Дж. Вейзі, Дж. К. Гелбрейт, Е. Денісон, Л. Едвісон, Ф. Махлуп, В. Ростоу, П. Салліван, Т. Стюарт, А. Тофлер, Л. Туроу, М. Фішер та інші значну увагу приділяють аналізу освіти, науки, інформаційно-комунікаційних технологій, інтелектуального капіталу. Серед російських і вітчизняних дослідників питаннями сутності та відтворення інтелектуального капіталу займалися О. Бутнік-Сіверський, С. Вовканич, В. Геєць, О. Грішнова, В. Дейнеко, М. Демчишин, С. Злупко, І. Іванюк, В. Іноземцев, В. Козлова, Б. Леонтєв, С. Покровський, В. Скворцова, Л. Федулова, А. Чухно та ін.

Проте чимало понять зазначеного спектра ще теоретично не обґрунтовані. Чітка уява про сутність інтелектуального капіталу різного рівня надає можливість добрати методів його виміру й оцінки, а також визначити напрями та засоби його нарощування. Саме тому необхідний ретельний і глибокий аналіз питань, пов'язаних із теоретичними аспектами категорії «інтелектуальний капітал».

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки інтелектуального капіталу як категорії сучасної економічної науки.

Задля досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- уточнити понятійно-категоріальний апарат, пов'язаний з визначенням змісту термінів

«інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний ресурс»;

- виявити специфіку інтелектуального капіталу різних рівнів дослідження;
- визначити особливості глобального інтелектуального капіталу.

Вичерпаність резервів зростання національної економіки неінноваційної природи активізує використання інтелектуальних чинників розвитку, що формуються невичерпними джерелами творчої людини. Нові знання, втілені в освіті, технологіях, товарах, організації виробництва тощо починають дедалі потужніше впливати на господарський розвиток та рівень якості життя населення. Здатність до продукування інтелектуального капіталу сприяє прискоренню інноваційного розвитку країни та є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. За таких обставин інтелектуальний капітал стає особливою формою капіталу, який забезпечує неперервний процес перетворення нового знання в інтелектуально-інноваційні товари та послуги.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень різних аспектів інтелектуальної діяльності, серед зарубіжних і вітчизняних експертів відсутня єдність у трактуванні змісту інтелектуального капіталу, його структури та чинників формування.

Категорія «інтелектуальний капітал» (від лат. *Intellectualis capitalis* – розумовий головний або головні пізнання) виникає як похідна від «людського капіталу» і наприкінці ХХ ст. стає об'єктом наукових досліджень. Упровадження в науковий лексикон поняття «інтелектуальний капітал» стало відображенням принципово нового підходу до аналізу ринкових відносин, конкурентних переваг і лідерства підприємств, що ґрунтуються на ефективному використанні унікальних за природою нематеріальних чинників, здатних привести в дію механізм інноваційного розвитку. За Л. Едвінсоном та М. Мелоуном, виникнення інтелектуального капіталу є «цілком закономірним явищем, якщо брати до уваги дію неподоланних історичних і технологічних процесів, не говорячи про інвестиційні потоки..., які сприяють розвитку економіки, де знання віді-

грають провідну роль. Інтелектуальний капітал є головним критерієм оцінки компаній і закладів, тому що лише він здатен відобразити динаміку організаційної стійкості та процесу створення цінностей» [1].

Розвиток інтелектуального капіталу на основі попередніх форм капіталу спричинює вбирання в себе їхніх основних характеристик і додавання притаманних тільки йому рис: він має вартісну оцінку і є «самозростаючою» вартістю; розглядається як авансована вартість і після завершення кругообігу повертається з додатковим доходом; існує лише за певних соціально-економічних умов; є частиною багатства фірми та країни; має специфічну структуру.

Дослідження значної кількості виявлених визначень інтелектуального капіталу дало можливість згрупувати їх так. Доволі численна група зарубіжних (Л. Едвінсон, Х. Макдональд, К. Тейлор) і вітчизняних (О. Бутнік-Сіверський, С. Дятлов, В. Іноземцев, В. Кравецький) учених визначають інтелектуальний капітал як сукупність цінностей – знань, навичок, досвіду, які є невід'ємними від їх носія – живої людської особи. На думку В. Іноземцева, «інформація й знання, ці специфічні по своїй природі й формам участі у виробничому процесі фактори, у рамках фірм набувають ознак інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал являє собою щось начебто «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми» [2]. Оскільки мова йде безпосередньо про інтелектуальний капітал як продукт, створений людиною, то цей підхід визначають як «особистісний», не доілюмом якого є певне суб'єктивування інтелектуального капіталу (не акцентується увага на важливій здатності приносити дохід підприємству). Б. Леонтьєв трактує термін «інтелектуальний капітал», у зокрема, і з юридичного погляду, як «сукупність наявних у суб'єкта законних прав на результати творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок, а також нагромаджені ним бази знань і корисних відносин

з іншими суб'єктами» [3]. Цей підхід дуже близький до визначення поняття «інтелектуальна власність» і не враховує специфічних особливостей, які притаманні капіталу.

Політекономічний підхід, у якому капітал виражає суспільно-економічні відносини і в процесі відтворення створює додаткову вартість, трактує інтелектуальний капітал так: «це авансована інтелектуальна вартість, яка в процесі свого обігу та кругообігу приносить додаткову вартість» [4]. Цієї ж думки дотримуються ще такі учені: Г. Білов, С. Ілляшенко, В. Калягін, Л. Чухно [5, 6]. Таке трактування інтелектуального капіталу О. Бутнік-Сіверський визначив як соціально-економічне.

І. Левіна визначає інтелектуальний капітал як продуктивну силу інформаційного технологічного способу виробництва, що виникає в результаті раціонального пізнання та формування нових знань, які забезпечують приріст авансованого капіталу та зростання граничного продукту [7].

Представники наступного підходу (Е. Брукінг, В. Голубкин, Д. Стеченко, С. Уоллман, С. Чугуєвєць) вважають, що інтелектуальний капітал – це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати, посилюючи конкурентні переваги [8]. Однак поняття «інтелектуальний капітал» дещо ширше за поняття «нематеріальні активи», оскільки включає набагато ширше коло об'єктів інтелектуальної власності та діяльності.

Сутність інтелектуального капіталу як результату обґрунтовується його здатністю до забезпечення конкурентних переваг конкретним особам, підприємствам, державі та створення умов для отримання прибутку [9]. Розуміння інтелектуального капіталу як суми інтелектуальних об'єктів підприємства в більшій мірі орієнтоване на бізнес-аудиторію: інтелектуальний капітал – це патенти, процеси, управлінські навички, інформація про споживачів тощо [10].

З погляду ролі в процесі виробництва інтелектуальний капітал розглядається найчастіше (С. Альберт, К. Бредлі, А. Кендюхов, О. Бутнік-Сіверський та інші). Вони представляють його як ресурс або інтелектуальний матеріал

для переробки та отримання нового продукту [11, 12].

В. Янішевський у визначенні акцентує увагу на ролі інтелектуального капіталу в соціально-економічному розвитку країни, а саме: «Знання та інформація, які використовуються в економічній діяльності, забезпечують ефективний розвиток економіки і досягнення прогресивних соціальних стандартів» [13]. Схожим за сутністю є визначення К. Капіліної: «Інтелектуальний капітал – сукупність відносин, що сприяють генезису та розвитку знань (фундаментальної науки), відкриттів, винаходів, що згодом реалізуються через ДКР і дозволяють досягти результатів у вигляді нововведень, що мають комерційний і соціально-економічний ефект і забезпечують зростання інноваційної економіки [14].

Отже, аналіз і класифікація існуючих підходів показали, що визначення інтелектуального капіталу має бути комплексним і включати як складові, притаманні капіталу як такому, так і специфічні якості, що характеризують інтелектуальну творчу діяльність людини та відбиваються на сутності та змісті інтелектуального капіталу. На нашу думку, така кількість різноманітних трактувань обумовлена різними рівнями досліджень: мікрорівнем, мезорівнем та макрорівнем. В умовах сучасної економіки, що побудована навколо мереж, капітал або первісно має глобальний характер, або стає таким у процесі нагромадження. Нові економічні форми будуються навколо глобальних мережних структур капіталу, управління та інформації, а здійснюваний через такі мережі доступ до технологічних умінь і знань у наш час є основою продуктивності та конкурентоспроможності [15]. Це потребує та уможливорює дослідження інтелектуального капіталу також на рівні глобальної мережної економіки.

На підставі проведеного дослідження сформуємо синтезоване авторське визначення деяких понять.

«Індивідуальний (персоніфікований) інтелектуальний капітал» – це сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, що є невід'ємною частиною людини, які можуть

бути певним чином персоніфіковані та використані в процесі професійної діяльності.

«Інтелектуальний капітал фірми» – це нагромаджена у процесі інтелектуальної діяльності фірми сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, інтелектуальних продуктів, взаємовідносин, що має економічну цінність і використовується з метою збільшення прибутку.

«Національний інтелектуальний капітал» – це нагромаджена у процесі історичного розвитку сукупність знань, досвіду, навичок, креативності, інтелектуальних продуктів і взаємовідносин, що залучаються до системи суспільного виробництва з метою розбудови інтелектуально зорієнтованої економіки країни.

«Глобальний інтелектуальний капітал» – сукупність соціокультурно-економічних відносин із приводу залучення до системи суспільного виробництва творчого потенціалу людства у вигляді знань, у тому числі актуалізованих і капіталізованих, що є головною продуктивною силою сучасного інформаційного способу виробництва.

У процесі свого розвитку поняття інтелектуальний капітал набуває усе комплексного та більш складного характеру. Це спричинює використання економічних понять-супутників інтелектуального капіталу (комплементарних дефініцій): інтелектуальний ресурс та інтелектуальний потенціал часто використовуються як взаємозамінні. Підміна або змішування понять може значно ускладнити завдання класифікації та структуризації інтелектуального капіталу, його кількісний та якісний вимір, визначення орієнтирів та розробку засобів його нарощування.

З огляду на інтелектуально-інноваційне розуміння розвитку, необхідно кваліфікувати ресурс як обліково-статичну категорію, а потенціал – як діяльнісно-результативну. За найширшим трактуванням інтелектуальні ресурси – це сукупність людей, які мають необхідну професійну підготовку, необхідні знання і вміння, та сукупність результатів їх інтелектуальної праці у вигляді програмних, технічних, технологічних, організаційно-структурних засобів, інформації і налагоджених комунікаційних зв'язків, які можуть бути

використані як джерела доходів» [16]. Вони є передумовою, що може стати позитивним чинником, який буде збільшувати величину інтелектуального потенціалу, якщо висхідні ресурси використати ефективно, тобто задіяти їх через творчо-інтелектуальну, продуктивну, конструктивно-позитивну працю.

Поняття «інтелектуальний потенціал» ширше за «інтелектуальні ресурси», воно є узагальненою характеристикою інтелектуальних ресурсів відповідно до місця і часу. Ресурси становлять потенціал за умов певної структури, повноти їх використання та якості, що відповідає технології виробництва визначеної продукції та попиту на неї, тобто взаємодії з зовнішнім середовищем, тому не варто їх отожднювати з потенціалом. Інтелектуальний потенціал – це можливості, надані інтелектуальними ресурсами у певний час і у майбутньому, які можуть бути використані для досягнення певної мети.

Взаємозв'язок інтелектуального капіталу й інтелектуального потенціалу простежується в працях багатьох фахівців, які надають визначення першого через другий (табл. 1).

Отже, інтелектуальний капітал є результатом активного використання інтелектуального потенціалу (сукупності інтелектуальних ресурсів) суспільства в процесі інноваційного економічного розвитку. Наприклад, об'єкти інтелектуальної власності (запатентовані винаходи, знання авторські права на твори мистецтва та культури, тощо) являють собою формалізовану форму здібностей людини, тобто стають інтелектуальним капіталом.

Інтелектуальний потенціал нації – це потенційна (використана і невикористана) сукупна здатність людей до пізнання і засвоєння знань, створення нових знань і використання їх для розвитку сфер матеріального й духовного виробництва в їх взаємопроникненні, взаємозалежності та взаємодії через виробництво матеріальних і інтелектуальних продуктів, тобто через виробництво і нагромадження матеріально-речового, науково-освітнього, інформаційного, організаційно-економічного, ідейно-світоглядного, художнього, культурного продукту.

Таблиця 1

**Визначення інтелектуального капіталу з використанням
дефініції інтелектуального потенціалу**

Представники	Визначення терміна «інтелектуальний капітал»
В. Базилевич С. Вовканич	Ефективно використаний в економічній діяльності <i>інтелектуальний потенціал</i>
Ж. Шульга	Сукупність активів інтелектуальної власності, а також ринкових і нематеріальних активів підприємства, здібностей і навичок працівників підприємства (інтелектуальних ресурсів), що формуються внаслідок реалізації <i>інтелектуального потенціалу</i> в ході здійснення підприємством господарської діяльності
Т. Стюарт	<u>Інтелектуальний потенціал</u> , який активно використовується в процесах економічного розвитку
Г. Река, І. Радіонова	<i>Інтелектуальний потенціал</i> , який активно використовується задля досягнення певних цілей

Концептуальні межі інтелектуальних ресурсів, інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу виокремлюються тільки через призму діяльності.

Сучасна економічна наука, спираючись на теорію інтелектуального капіталу, значно розширила базові уявлення про зміст економічного розвитку, його інституційні чинники та складові. Розмежування різних рівнів дослідження інтелектуального капіталу надає можливість визначити особливості його структуроутворення та на цій основі добрати відповідних методів його виміру й оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эдвинссон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях / Эдвинссон Л. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 248 с.
2. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia : – Наука, 1998. – 640 с.
3. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев. – М. : Акционер, 2002. – 200 с.
4. Василик А. Система чинників формування та розвитку інтелектуального капіталу в Україні / Василик А. // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 6. – С. 39–43.
5. Ілляшенко С. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16–26.
6. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. Чухно // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 61–67.
7. Левина И. В. Интеллектуальный капитал и его значение в контексте современного экономического развития / И. В. Левина // Научные работы Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. – 2004. Вип. 69. – С. 113–118.
8. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг ; пер. с англ. под ред. Л. Н. Ковалик. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
9. Гава Ю. В. Интеллектуальный капитал – путь до экономического зростання України / Ю. В. Гава // Актуальные проблемы экономики. – 2006. – № 4. – С. 129–134.
10. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Стюарт Томас А. ; пер. с англ. В. Ноздриной. – М. : Поколение, 2007. – 368 с.
11. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16–27.
12. Кендюхов О. В. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. В. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 28–33.
13. Янішевський В. М. Інтелектуальний капітал в системі національної економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Янішевський Володимир Мирославович. – К., 2012. – 260 с.
14. Капилина К. И. Влияние интеллектуального капитала на повышение инновационности современной российской экономики / Капилина К. И. – М. : Дашков и К, 2012. – 184 с.
15. Помінова І. І. Становлення мережевих форм організації економічних систем Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. : у 2 ч. / Помінова І. І. – Вип. 1 (9). – Ч. 2. – Х. : ХДУХТ, 2009. – С. 25–33.

16. Діба Л. М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій [Електронний ресурс] /

Л. М. Діба. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf. – Назва з екрана.

И. И. Помінова, старший преподаватель кафедры экономической теории и права (Харьковский государственный университет питания и торговли). **Интеллектуальный капитал: теоретико-методологический аспект.**

Аннотация. Рассмотрены трактовки сущности интеллектуального капитала; показана специфика интеллектуального капитала разных уровней исследования; определены особенности глобального интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальный потенциал, интеллектуальный ресурс, глобальный интеллектуальный капитал.

I. I. Pominova, senior lecturer (Kharkiv State University of Food Technology and Trade). **Intellectual capital: teoretiko-metodologicheskiiy aspekt.**

Summary. Treatments of essence of the intellectual capital are considered; specifics of the intellectual capital of the different levels of research are shown; features of the global intellectual capital are defined.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, intellectual resource, global intellectual capital.